

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ПАВЛОВА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 349.6

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ
ЗА УЧАСТЮ ГРОМАДСЬКОСТІ**

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор **Гетьман Анатолій Павлович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи, академік Національної академії правових наук України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Костицький Василь Васильович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри теорії права та держави, заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України;

кандидат юридичних наук, **Савчук Олена Олександрівна**, Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, науковий співробітник.

Захист відбудеться «31» березня 2017 р. о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розіслано «28» лютого 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення громадянського суспільства в Україні в рамках концепції сталого розвитку відбувається в умовах її інтеграції в європейський економічний і політичний простір шляхом адаптації європейських стандартів і норм та виконання міжнародних еколого-правових зобов'язань. Водночас у зв'язку з екологічною кризою, що охопила всі сфери життєдіяльності сучасного суспільства, особливої актуальності набули питання розбудови екологічної держави.

Сьогодні міжнародною спільнотою досить часто використовується поняття «екологічна держава» для визначення високого рівня розвитку та дотримання екологічно-правових норм у державі. Екологічна держава – це не що інше, як елемент конституційної держави, поряд із суверенною, демократичною, соціальною та правовою державою, визначеною ст. 1 Конституції України.

Для розбудови екологічної держави необхідно насамперед вирішити проблему участі громадськості в її формуванні. Зокрема, у п. 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, прийнятої 27.06.2012 р. на конференції з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро, країни-учасниці підтвердили прихильність курсу на сталий розвиток і забезпечення побудови екологічно сталого майбутнього для нашої планети, а також для нинішнього і майбутніх поколінь. У свою чергу Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), визначено поняття «громадськість» та сфери її участі в екологічній діяльності держави.

На четвертому засіданні Конституційної Асамблеї 21.06.2013 р. було розглянуто проект оновленого Основного Закону України, де ст. 1 запропоновано доповнити поняттям «екологічна держава», що є інноваційною моделлю суспільного та державного розвитку. Статтею 16 Конституції України визначено, що забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території країни є обов'язком держави, а ст. 50 кожному громадянину гарантовано конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та вільний доступ до інформації про стан довкілля. Це дає всі підстави стверджувати про можливість декларування України також державою «екологічною», що найбільше відповідало б сучасним тенденціям розвитку конституційної держави.

Усе це зумовлює необхідність аналізу законодавства і правової доктрини, що визначають особливості розбудови екологічної держави, участь громадськості в цьому процесі, а також виявлення недоліків і розробки пропозицій щодо вдосконалення та реалізації концепції сталого розвитку з урахуванням відповідного досвіду зарубіжних країн, вивчення доктринальних поглядів і правозастосовної практики у даній сфері, що й визначає актуальність дослідження та його висновків.

Науково-теоретичним підґрунтям дисертації стали праці таких провідних українських і зарубіжних учених у галузі екологічного та земельного права В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, В. Л. Бредіхіної, М. М. Бринчука, А. П. Гетьмана, Н. С. Губської, О. В. Донець, Т. В. Єрмолаєвої, В. М. Єрмоленка, В. А. Зуєва, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецької, В. В. Костицького, С. М. Кравченко, М. В. Краснової, Н. Р. Малишевої, М. І. Малишка, А. М. Мірошніченка, Г. В. Мороз, В. В. Носіка, Е. В. Позняк, В. К. Попова, С. В. Разметаєва, А. К. Соколової, П. В. Тихого, О. М. Ткаченко, О. В. Федунь, М. К. Черкашиної, В. С. Шахова, Ю. С. Шемшученка, В. В. Шеховцова, М. В. Шульги та ін. З огляду на те, що дослідження екологічної держави розглядається крізь призму конституційно-правової концепції, у дисертації використано напрацювання таких науковців, у тому числі учених-конституціоналістів, як О. С. Головащенко, А. І. Мірошніченка, О. В. Петришина, Н. Ф. Реймерса, В. Ф. Нестеровича, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодики, Р. Штайнберга та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах державних цільових комплексних програм «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація № 0111U000962) та «Проблеми вдосконалення правового регулювання користування природними ресурсами та комплексами в Україні» (державна реєстрація № 0116U006161).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення правової природи та сутності екологічної держави, суб'єктів, механізмів, передумов і тенденцій її формування, еколого-правових засад участі громадськості як одного з механізмів розбудови екологічної держави, а також підготовка відповідних пропозицій і рекомендацій з урахуванням норм національного та міжнародного права.

Відповідно до поставленої мети окреслено основні завдання дослідження:

- розглянути історико-правові засади екологізації громадянського суспільства як передумови формування екологічної держави та здійснити її наукову періодизацію;
- розкрити правовий зміст поняття «екологічна держава», визначити основні ознаки та сформулювати його юридичне визначення;
- охарактеризувати сучасний стан екологічної демократії у взаємозв'язку з концепцією сталого розвитку та значимості для екологічної держави;
- розкрити національний і міжнародний досвід розвитку інституту участі громадськості у формуванні екологічної держави з метою його використання у правотворчій і правозастосовчій практиці в Україні;
- визначити поняття громадського екологічного інтересу та його роль у формуванні

екологічної держави, що безпосередньо залежить від правового розуміння екологічної свідомості;

– охарактеризувати роль громадськості у формуванні екологічного законодавства та екологічної політики держави;

– розкрити зміст національного та міжнародного правового розуміння ролі громадськості в екологічному управлінні та його місце у формуванні екологічної держави;

– виявити особливості правового регулювання участі громадськості в стратегічній екологічній оцінці на прикладі зарубіжних країн та можливості використання позитивного досвіду для України.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають з приводу розбудови екологічної держави.

Предметом дослідження є правові засади формування екологічної держави за участю громадськості.

Методи дослідження. Відповідно до визначеної мети та завдань у дисертаційній роботі були використані як загальнонаукові (діалектичний, системний, синергетичний, аналізу та синтезу, формально-логічний, структурно-функціональний, інструментальний тощо), так і спеціально-наукові методи (історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний та ін.).

За допомогою діалектичного методу проаналізовано цілісно та всебічно, у динамічному взаємозв'язку та взаємозалежності державотворчих процесів питання екологізації громадянського суспільства як підстави для формування екологічної держави, а також можливість участі громадськості у цьому процесі. Системний метод застосовувався при аналізі екологічного законодавства України та зарубіжних країн. Формально-логічний метод дозволив виявити зв'язки та суперечності в понятійно-термінологічній базі, що використовується у доктрині екологічного права та відповідному законодавстві. Метод аналізу та синтезу використовувався при дослідженні теоретичних передумов формування екологічної держави та всіх взаємозалежних елементів: екологічної демократії, громадянського екологічного інтересу та ін. При цьому для вивчення актуальної ситуації у відповідній сфері правового регулювання здійснювалися наукові узагальнення. За допомогою історико-правового методу вивчалися еволюція екологізації громадянського суспільства як передумова формування екологічної держави; з урахуванням науково-теоретичних підходів та доробок національної й зарубіжної доктрини в частині формування екологічної держави було здійснено періодизацію та обґрунтування необхідності дослідження питань, пов'язаних з екологізацією громадянського суспільства. Порівняльно-правовий метод використовувався для проведення порівняльного аналізу практики реалізації участі громадськості у формуванні екологічної держави у зарубіжних країнах і в Україні. Формально-юридичний метод застосовувався для розкриття змісту та особливостей правових норм, що визначають порядок участі громадськості у формуванні екологічної держави, у

сукупності з іншими чинниками та особливостями, які також впливають на розвиток громадянського суспільства та державність у цілому.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист робота є першим в українській юридичній науці комплексним науковим дослідженням правових засад формування екологічної держави, її правової природи та сутності. Основні теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи конкретизуються в таких положеннях:

уперше:

– здійснено періодизацію розвитку екологізації громадянського суспільства у процесі державотворення України, яку умовно поділено на чотири основні періоди: 1) формування Української державності (кін. IX

– XVIII ст.); 2) часи Української Народної Республіки (поч. XIX–XX ст.);

3) період Української Радянської Соціалістичної Республіки (поч. XX ст. (1919–1923 рр.) – кін. XX ст. (1990-ті рр.)); 4) сучасний період незалежної Української держави (1990 р. – до теперішнього часу);

– сформульовано авторське визначення поняття «екологізація громадянського суспільства», під яким слід розуміти процес формування правової, економічної та суспільної політики, спрямованої на реалізацію еколого-правових інтересів громадськості та надання владних повноважень у структурі соціального організму країни. До основних умов екологізації громадянського суспільства як передумови розбудови екологічної держави віднесено: необхідність екологізації політичного процесу; загальнодержавну значимість процесу, який стає запорукою формування еколого-правового простору; боротьбу за контроль над екологічною складовою сучасного процесу формування громадянського суспільства; пріоритет екологічної функції держави; переорієнтацію екологічної політики, яка неможлива без урахування інтересів громадськості;

– сформульовано авторське визначення поняття «екологічна держава», яке слід розуміти як політико-правову характеристику державного ладу, що визначає спрямованість на забезпечення екологічних інтересів громадянського суспільства та обов'язок щодо їх дотримання. Зміст принципу екологічної держави як принципу державного ладу складають такі положення: 1) визначається історичними процесами глобального характеру, кліматичними факторами та негативним впливом на навколишнє природне середовище, яке з часом все більше турбує суспільство; 2) становлення України як екологічної держави пов'язано з функціонуванням правового, демократичного й дієздатного громадянського суспільства та посиленням його контролю і впливу на державні інституції з метою реалізації екологічних інтересів; 3) переосмислення специфіки взаємозв'язку між державою та особою або громадськістю, де екологічні інтереси вимагають реалізації нарівні з соціальними та іншими інтересами;

– зроблено висновок про необхідність використання для створення прозорої й ефективної процедури участі громадськості у формуванні екологічної політики та законодавства України прикладу Кодексу кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення, ухваленого на Конференції міжнародних неурядових організацій Ради Європи 1 жовтня 2009 року, у частині регламентації процедури участі та етапів прийняття рішень, що стосуються екологічної політики, а саме: визначення порядку денного, складання проекту політики, прийняття рішення, здійснення політики, моніторинг та повторне формулювання політики;

удосконалено:

– поняття «екологічна демократія», яке розглядається як політичний устрій народовладдя, де інтереси громадянського суспільства реалізуються через охорону та правове регулювання відносин (прав та обов'язків громадян) щодо об'єктів навколишнього природного середовища як основоположних;

– положення щодо того, що екологічна демократія відрізняється від правової усуненням узгоджених традиційних політичних кордонів між державними і приватними інтересами, вітчизняними та міжнародними правовими доктринами, виокремленням власної цінності та цінності інституцій громадянського суспільства за вимогами сьогодення;

– поняття «громадські екологічні інтереси» як суспільної правової цінності, усвідомленої фізичною чи юридичною особою (як представника громадськості) щодо екологічних потреб та інших умов життя, що забезпечують їм нормальну життєдіяльність та екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі, реалізація та захист якої законодавчо забезпечені;

– поняття «екологічна свідомість» як сформованої у процесі життєдіяльності форми суспільної свідомості, яка відображає наявність знань і переконань у сфері взаємовідносин суспільства і природи, а також індивідуальний досвід взаємодії з природними системами;

набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

– поняття «громадськість, яка бере участь у розбудові екологічної держави» – фізичні та юридичні особи, які прямо чи опосередковано (сферою діяльності, власними приватними чи публічними екологічними інтересами) уповноважені чинним законодавством активно брати участь у діяльності держави у сфері реалізації її екологічної функції;

– обґрунтування доцільності конститутивного закріплення в Україні участі громадськості, у тому числі й у формуванні «екологічної держави», з точки зору розвитку демократичних і правових принципів держави, які вже не охоплюють увесь спектр реалізації прав громадськості; громадськість визнається рівноправним і впливовим суб'єктом конструктивного діалогу, який бере участь у ньому з метою досягнення політичного консенсусу, соціальної стабільності та реалізації екологічних інтересів суспільства;

– обов'язкової наявності соціальної складової в екологічній політиці держави, тобто активна

участь громадськості та суспільства загалом є невід'ємною частиною формування екологічної політики, оскільки вимагає взаємодії економічних, екологічних і соціальних сфер діяльності суб'єктів екологічних правовідносин;

– обґрунтування необхідності участі громадськості та інших зацікавлених сторін у процесі стратегічної екологічної оцінки, що виступає гарантією запобігання прийняття органами влади таких стратегічних рішень, які можуть обмежити екологічні права та інтереси громадян, коли громадськості має бути надана можливість висловити свою думку щодо проекту плану або програми та екологічного звіту.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані висновки та практичні рекомендації можуть бути застосовані: 1) у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал під час розробки і прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що визначають засади участі громадськості в реалізації екологічних інтересів та розбудови екологічної держави; 2) у науково-дослідній роботі – для подальшого дослідження еколого-правових засад формування екологічної держави за участю громадськості; 3) у навчальному процесі – під час розробки та підготовки відповідних розділів навчальних посібників з екологічного права та правового регулювання екологічної безпеки, у викладанні навчального курсу та в науково-дослідницькій роботі студентів; 4) у правовиховній роботі – для підвищення правової та екологічної культури й свідомості громадян України, їх поінформованості щодо можливостей реалізації права на участь у формуванні екологічної держави.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки й пропозиції, які містяться у дисертації, з питань формування екологічної держави та участі громадськості в цьому процесі впроваджено «Інститутом законодавчих передбачень і правової експертизи» при складанні й виконанні планів наукових досліджень, вивченні перспектив розвитку законодавства України, а також при завершенні роботи з підготовки проекту Екологічного кодексу України та проекту нової редакції Конституції України, в тому числі й при розгляді та вирішенні питань щодо наукового обґрунтування участі громадськості в реалізації суспільних екологічних інтересів (Акт впровадження результатів дослідження № 5/3-17 від 12 травня 2016 року). Положення, висновки й пропозиції, які містяться у дисертації обговорювались та були схвалені на засіданнях кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Ключові положення роботи були представлені автором та обговорювались на таких міжнародних і вітчизняних наукових і науково-практичних конференціях та круглих столах: «Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених» (м. Харків, 17 квітня 2014 року); «Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні та прикладні аспекти (м. Харків, 5 грудня 2014 року); «Україна в системі змін парадигми світопорядку XX-XXI століть» (м. Київ, 19 березня 2015 року); «Перші кроки в науці земельного,

аграрного та екологічного права» (м. Харків, 24 квітня 2015 року); «Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права» (до 90-річчя від народження д.ю.н., проф., академіка АПрН України В. З. Янчука (м. Київ, 22-23 травня 2015 року); «Конституція і виборчий процес в Україні» (до 19-ї річниці Конституції України) (м. Київ, 25 червня 2015 року); «Актуальні проблеми українського законодавства» (м. Біла Церква, 19 листопада 2015 року); «Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади» (м. Харків, 4 грудня 2015 року).

Публікації. За темою дисертації опубліковано дванадцять наукових робіт, з яких п'ять наукових статей у періодичних фахових виданнях України та інших держав з юридичних наук. Основні положення та висновки дисертаційної роботи також відображені в тезах семи доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, двох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 222 сторінки, з яких основного тексту – 184 сторінки, кількість використаних джерел становить 336 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено стан наукової розробки проблеми, з'ясовано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, наведено дані щодо їх апробації та публікації.

Розділ 1. «Правові засади розбудови екологічної держави» складається з чотирьох підрозділів, у яких проаналізовано історичні та доктринальні аспекти розвитку наукових досліджень і законодавства у сфері формування екологічної держави, аналізу її сутності, юридичної природи та елементів її розбудови.

Підрозділ 1.1. «Історико-правові аспекти екологізації громадянського суспільства як передумови формування екологічної держави» присвячено аналізу генезису процесу екологізації громадянського суспільства. Визначено, що розвиток екологізації громадянського суспільства в Україні можна умовно поділити на чотири основних періоди: 1) формування Української державності (кін. IX – XVIII ст.); 2) часи Української Народної Республіки (поч. XIX–XX ст.); 3) Українська Радянська Соціалістична Республіка (поч. XX ст. (1919– 1923 рр.) – кін. XX ст. (1990-ті рр.)); 4) сучасний період незалежної Української держави (1990 р. – до теперішнього часу). Така періодизація пов'язана з процесами формування державності та актуалізації екологічних інтересів суспільства, що в подальшому виявлялося в їх нормативно-правовому закріпленні.

З урахуванням теоретичних положень еколого-правової науки та науки теорії держави і права

екологізацію громадянського суспільства запропоновано розглядати як процес формування правової, економічної та суспільної політики, спрямованої на реалізацію еколого-правових інтересів громадськості та надання владних повноважень у структурі соціального організму країни. Вона має на меті раціоналізацію природокористування та охорони навколишнього природного середовища, забезпечення сталості екологічних систем й усунення глобальних, національних і регіональних екологічних загроз.

У підрозділі 1.2. «Правове розуміння поняття «екологічна держава» здійснено комплексний теоретичний аналіз правової природи екологічної держави й розкрито специфічні риси, притаманні саме екологічній державі, та особливості формування останньої.

З точки зору конституціоналізму екологічну державу можна охарактеризувати як форму конституційної держави, яка визначена в Основному Законі України як її екологічна функція, що забезпечує екологізацію громадянського суспільства та екологічну демократію як запоруку сталого розвитку, пріоритет екологічних інтересів за рахунок закріплення в національному законодавстві екологічних прав та обов'язків й офіційної екологічної політики держави.

Екологічну державу можна характеризувати як принцип державного ладу, який визначає його спрямованість на забезпечення екологічних інтересів громадянського суспільства та обов'язку щодо їх дотримання. Напрямами формування екологічної держави є: розвиток екологічного законодавства та екологічної політики; забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги; охорона навколишнього природного середовища в контексті сталого розвитку; охорона здоров'я населення; відтворення та відновлення природних об'єктів та комплексів. Запропоновано викласти шостий абзац преамбули Конституції України в такій редакції: «прагнути розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову, екологічну державу», а ст. 1 викласти таким чином: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова, екологічна держава».

У підрозділі 1.3. «Сучасний стан екологічної демократії як вимога сталого розвитку екологічної держави» визначено поняття «екологічна демократія» як політичний устрій народовладдя, в якому інтереси громадянського суспільства реалізуються через охорону та правове регулювання відносин (прав та обов'язків громадян) щодо об'єктів навколишнього природного середовища як основоположних. Воно спрямоване не лише на політичну сферу, а й на реалізацію невід'ємних прав на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище, екологічну поінформованість суспільства, екологізацію громадянського суспільства та ін.

Розкрито специфічні ознаки екологічної демократії як політичної організації влади народу: рівність усіх і кожного в управлінні державними і суспільними справами; законність у функціонуванні всіх суб'єктів політичної системи суспільства; відповідність прав і свобод людини міжнародним стандартам; пріоритет захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища; досягнення гармонійної

взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

У підрозділі 1.4. «Національний та міжнародний досвід розвитку інституту участі громадськості у розбудові екологічної держави» здійснено теоретичний аналіз правової природи інституту участі громадськості у формуванні екологічної держави. Визначено, що учасниками цього процесу є фізичні та юридичні особи, які прямо чи опосередковано уповноважені чинним законодавством брати активну участь у діяльності держави з реалізації її екологічної функції. Тобто суб'єктами громадськості виступають: громадяни, особи без громадянства, об'єднання громадян екологічного спрямування або за наявністю доведеного екологічного інтересу, та інші юридичні особи.

З огляду на те, що чинне законодавство вимагає використання уніфікованих термінів, тому для розвитку праворозуміння та правозастосування запропоновано доповнити Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р.

№ 1264-12 та Порядок залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.2011 р. № 771, таким визначенням: «Громадськість – це одна або більше фізичних або юридичних осіб, та, згідно з національним законодавством або практикою, їх об'єднання, організації або групи». Таке загальне визначення надасть змогу представникам громадянського суспільства уникнути бюрократизації у процесі реалізації екологічних інтересів.

Розділ 2. «Напрями участі громадськості у розбудові екологічної держави» складається з чотирьох підрозділів, присвячених особливостям правового регулювання відносин, враховуючи визначені в попередньому розділі напрями розбудови екологічної держави, пов'язаних з участю громадськості у вказаних державотворчих процесах.

У підрозділі 2.1. «Поняття «громадський екологічний інтерес» та його роль у розбудові екологічної держави» наведено дефініцію поняття «громадський екологічний інтерес» як суспільної правової цінності, усвідомленої фізичною чи юридичною особою (як представника громадськості) щодо екологічних потреб та інших умов життя, що забезпечують їм нормальну життєдіяльність та екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі, реалізація та захист якої законодавчо забезпечена. При цьому наголошено, що публічний екологічний інтерес та громадський екологічний інтерес не є тотожними явищами.

Досліджено важливий елемент громадського екологічного інтересу – екологічну свідомість. Запропоновано характеризувати це поняття як сформовану в процесі життєдіяльності форму суспільної свідомості, яка відображає наявність знань і переконань у сфері взаємовідносин суспільства і природи, а також виявляє індивідуальний досвід спілкування з природними системами.

Результати проведеного дослідження дозволили дійти висновку, що до змісту громадського екологічного інтересу слід віднести забезпечення розвитку екологічної свідомості громадян шляхом впровадження екологічної освіти та/або екологічного виховання, розвиток концепції біоетики, а також забезпечення високого рівня екологічної освіченості шляхом реалізації державної екологічної політики для забезпечення сталого розвитку країни.

У підрозділі 2.2. *«Роль громадськості у формуванні екологічного законодавства та екологічної політики як напрямку розбудови екологічної держави»* обґрунтовано, що імплементація положень Орхуської конвенції в Україні стикається з багатьма проблемами, оскільки і суспільство, і суб'єкти владних повноважень наразі не розуміють, що дана Конвенція стосується всіх органів влади й кожного громадянина. При названій документ запроваджує принципи та підходи, а не механізми й процедури.

Для створення прозорої й ефективної процедури участі громадськості у формуванні екологічної політики та законодавства України запропоновано взяти за приклад Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішення, ухвалений на Конференції міжнародних неурядових організацій Ради Європи 1 жовтня 2009 року, у частині регламентації процедури участі та етапів прийняття рішень, що стосуються екологічної політики, а саме: визначення порядку денного, складання проекту політики, прийняття рішення, здійснення політики, моніторинг та повторне формулювання політики.

Визначено обов'язкову наявність соціальної складової в екологічній політиці держави. Наголошено, що активна участь громадськості та суспільства виступає невід'ємною частиною формування екологічної політики, що вимагає взаємодії суб'єктів екологічних правовідносин в економічній, екологічній і соціальній сферах діяльності.

У підрозділі 2.3. *«Національне та міжнародне правове розуміння ролі громадськості в екологічному управлінні та його місце у формуванні екологічної держави»* розкрито позитивні тенденції міжнародного досвіду участі громадськості в екологічному управлінні.

Екологічні неурядові організації виконують важливу суспільну функцію шляхом залучення питань та перспектив для прийняття рішень, які інакше не могли б бути представлені. У країнах, де консультативні органи зацікавлених сторін є частиною інституційного ландшафту, включенню екологічних неурядових організацій поряд з економічними інтересами сприяє і вселяє довіру збалансований процес прийняття рішень. Крім того, більше не є незвичним для країни, щоб включити неурядову організацію до складу офіційних делегацій на міжнародних екологічних конференціях або переговорах.

Запропоновано використати дану модель для національного екологічного управління, де держава є рушійною силою міжнародного екологічного управління, а участь громадськості стане каталізатором розвитку, оскільки номінальний і реальний стан громадського екологічного

управління не співпадають і не дозволяють громадянам ефективно реалізовувати свої права.

У підрозділі 2.4. «Правові засади участі громадськості у стратегічній екологічній оцінці» розкрито положення щодо участі громадськості та інших зацікавлених сторін у процесі стратегічної екологічної оцінки.

Участь громадськості фактично виступає обов'язковою частиною екологічної оцінки, а сама екологічна оцінка не є обов'язковою частиною процедури участі громадськості відповідно до Орхуської конвенції, оскільки вона охоплює більш широку сферу діяльності.

Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті визначає «громадськість» як «одне або декілька фізичних або юридичних осіб визначаються у відповідності з національним законодавством або практикою їх асоціації, організації або групи». Цим визнається, що неурядові організації є частиною громадськості. Навіть асоціації, організації або групи, які не є юридичними особами, можуть відноситися до громадськості, якщо це дозволяється національним законодавством.

В Україні правові норми щодо участі громадськості в обговоренні екологічно значущих актів управління містяться в низці законів і підзаконних нормативно-правових актів, однак вони не забезпечують належної реалізації участі громадськості в процесах стратегічного планування. Визначено, що залучення громадськості до цього процесу виступає гарантією запобігання прийняттю органами влади стратегічних рішень, які можуть обмежити екологічні права та інтереси громадян. Участь громадськості може бути забезпечена вже на стадії визначення сфери впливу або навіть необхідності проведення стратегічної екологічної оцінки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, і полягає в тому, що подана на захист робота є першим в українській юридичній науці комплексним науковим дослідженням правових засад формування екологічної держави, її правової природи та сутності. Основні теоретичні й практичні результати дисертаційної роботи конкретизуються в таких положеннях і рекомендаціях:

1. Аналіз наукових і нормативно-правових джерел дозволив дійти висновку, що екологізація громадянського суспільства є процесом формування правової, економічної та суспільної політики держави, спрямованої на реалізацію еколого-правових інтересів громадськості та надання владних повноважень у структурі соціального організму країни. Вона має на меті раціоналізацію природокористування та охорони навколишнього природного середовища, забезпечення сталості екологічних систем й усунення глобальних, національних і регіональних екологічних загроз.

2. Запропоновано періодизацію розвитку екологізації громадянського суспільства як передумови формування екологічної держави, яку умовно поділено на чотири основні періоди:

формування Української державності (кін. IX – XVIII ст.); часи Української Народної Республіки (поч. XIX–XX ст.); період Української Радянської Соціалістичної Республіки (поч. XX ст. (1919–1923 рр.) – кін. XX ст. (1990-ті рр.)) та сучасний період незалежної Української держави (1990 р. до теперішнього часу).

3. Встановлено, що до основних умов екологізації громадянського суспільства належать: необхідність екологізації політичного процесу, що виявляється в перетворенні його екологічної складової на невід’ємний елемент системи національної безпеки та самого громадянського суспільства; екологія набуває загальнодержавного значення, відбувається екологізація правового простору, формується сам еколого-правовий простір; відбувається боротьба за контроль над екологічною складовою сучасного процесу формування громадянського суспільства; провідного значення набуває екологічна функція держави, спрямована на забезпечення екологічної безпеки як частини системи національної безпеки; реалізація екологічної функції держави актуалізує екологічну політику, яка неможлива без урахування інтересів громадськості.

4. Поняття екологічної держави запропоновано тлумачити як політико-правову характеристику державного ладу, що визначає спрямованість на забезпечення екологічних інтересів громадянського суспільства та обов’язку щодо їх дотримання. До основних ознак екологічної держави належать: 1) визначення в Конституції України положень, що затверджують екологічну функцію держави або пряме включення до характеристики держави поняття «екологічна держава»;

2) екологізація громадянського суспільства; 3) екологічна демократія як запорука стабільного розвитку; 4) пріоритет екологічних інтересів (у сферах праводносин); 5) закріплення в національному законодавстві екологічних прав та обов’язків як суспільства, так і держави; 6) сформована та офіційно затверджена екологічна політика держави.

5. Основними напрямками розбудови екологічної держави визначено такі: 1) розвиток екологічного законодавства та екологічної політики;

2) забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги; 3) охорона навколишнього природного середовища в контексті сталого розвитку;

4) охорона здоров’я населення (програма проти тютюнопаління та ін.);

5) відтворення та відновлення природних об’єктів і комплексів.

6. Запропоновано викласти шостий абзац преамбули Конституції України в такій редакції: «прагнути розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову, екологічну державу», а ст. 1 як:

«Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова, екологічна держава».

7. Поняття «екологічна демократія» запропоновано розглядати як політичний устрій народовладдя, де інтереси громадянського суспільства реалізуються через охорону та правове

регулювання відносин (прав та обов'язків громадян) щодо об'єктів навколишнього природного середовища як основоположних. Визначено, що екологічна відрізняється від правової демократії усуненням узгоджених традиційних політичних кордонів між державними й приватними інтересами, вітчизняними та міжнародними правовими доктринами, виокремленням власної цінності та цінності інституцій громадянського суспільства за вимогами сьогодення. Основною сферою впливу екологічної демократії є потенційні екологічні ризики, які повинні бути усвідомлено представлені у визначенні політики або значимих рішень, які також можуть створювати ризики. Поняття «екологічна демократія» є значно ширшим ніж поняття «участі громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень, право доступу на екологічну інформацію та право доступу до правосуддя щодо захисту екологічних інтересів».

8. Громадськість, яка бере участь у розбудові екологічної держави,

– це фізичні та юридичні особи, які прямо чи опосередковано (сферою діяльності, власними приватними чи публічними екологічними інтересами) уповноважені чинним законодавством брати активну участь у діяльності держави у сфері реалізації її екологічної функції. Суб'єктами громадськості можуть бути: громадяни, особи без громадянства, об'єднання громадян екологічного спрямування або за наявності доведеного екологічного інтересу, інші юридичні особи.

9. Сформульовано таке визначення поняття «громадські екологічні інтереси»: це суспільна правова цінність, усвідомлена фізичною чи юридичною особою (як представника громадськості) щодо екологічних потреб та інших умов життя, що забезпечують їм нормальну життєдіяльність та екологічну рівновагу в навколишньому природному середовищі, реалізація та захист якої законодавчо забезпечена. Змістом громадського екологічного інтересу є забезпечення розвитку екологічної свідомості громадян шляхом впровадження екологічної освіти та/або екологічного виховання, розвиток концепції біоетики, а також забезпечення високого рівня екологічної освіченості шляхом реалізації державної екологічної політики для забезпечення сталого розвитку країни.

10. Доведено, що невід'ємною складовою формування екологічної політики держави є активна участь у цьому процесі громадськості та суспільства загалом, що вимагає взаємодії суб'єктів екологічних правовідносин в економічних, екологічних і соціальних сферах діяльності.

11. Громадське екологічне управління є фундаментом сталого розвитку в міжнародному екологічному управлінні, а отже, й інституційною основою участі громадськості у формуванні нового доктринального розуміння цього поняття. Міжнародна екологічна доктрина права визначає державу рушійною силою міжнародного екологічного управління, а участь громадськості – каталізатором його розвитку. Тому таку модель доцільно використати і в національному екологічному управлінні, оскільки номінальний і реальний стан громадського екологічного

управління не дозволяють громадянам ефективно реалізовувати свої права. Визнання цієї проблеми дозволить реформувати громадське екологічне управління в Україні більш ефективними способами, які вже довели свою дієвість на міжнародній рівні.

12. Участь громадськості та інших зацікавлених сторін у процесі стратегічної екологічної оцінки виступає гарантією запобігання прийняття органами влади таких стратегічних рішень, які можуть обмежити екологічні права та інтереси громадян. Участь громадськості може бути забезпечена вже на стадії визначення сфери охоплення або навіть необхідності проведення стратегічної екологічної оцінки для підготовки плану або програми. Проект плану або програми та екологічний звіт повинні бути доступними для громадськості з тим, щоб вона мала можливість висловити щодо них свою думку, а із зацікавленою громадськістю мають бути проведені консультації.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Павлова О. В. Вплив міжнародного законодавства на розвиток екологічної демократії в Україні / О. В. Павлова // Проблеми законності : зб. наук. праць. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. – Вип. 128. – С. 165–174.

2. Павлова О. В. Правові засади екологізації громадянського суспільства: поняття та умови / О. В. Павлова // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. – 2015. – № 1151, вип. 19. – С. 211–214.

3. Павлова О. В. Екологічна держава як вимога сьогодення в контексті сталого розвитку в Україні / О. В. Павлова // Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія : Юридичні науки. – 2015. – № 5/2015. – С. 77–81.

4. Павлова О. В. Конституційні засади формування «екологічної держави» / О. В. Павлова // Соціологія права. – Київ : Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. – № 1-2 (12-13). – С. 103–107.

5. Павлова О. В. Экологизация гражданского общества в контексте мировых глобализационных процессов / О. В. Павлова // Правовой журнал «Legea si Viata» (г. Кишинев, Республика Молдова). – 2015. – №12/2. – С. 81–84.

6. Pavlova O. History of evolution of civil society greening in Ukraine (before the Ukrainian independence) / O. Pavlova // Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих учених : матеріали Всеукр. конф. / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. – С. 73–75.

7. Павлова О. В. Правова реалізація принципу доступу до правосуддя громадськості у питаннях екологічної демократії / О. В. Павлова // Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти : матеріали «круглого

столу» (м. Харків, 05.12.2014 р.) / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, НАПрН України. – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. – С. 262-264.

8. Павлова О. В. Правова природа екологізованої громадськості в Україні у контексті геополітики держави / О. В. Павлова // Україна в системі змін парадигми світопорядку ХХ-ХХІ століть : тези Міжнар. наук.-практ. конф., 19.03.2015 р. / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 51–55.

9. Павлова О. В. Правова природа участі громадськості в прийнятті екологічно значимих рішень / О. В. Павлова // Перші кроки в науці земельного, аграрного та екологічного права : зб. матеріалів наук. конф. студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених / за ред. Д. В. Саннікова, І. В. Ігнатенко, А. П. Гетьмана, М. В. Шульги (м. Харків, 24.04.2015 р.). – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2015. – С. 345–347.

10. Павлова О. В. Щодо питання реалізації екологічної складової сталого розвитку в Україні / О. В. Павлова // Актуальні проблеми українського законодавства : тези доп. держ. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 19.11.2015 р.). – Біла Церква, 2015. – С. 22.

11. Павлова О. В. Екологізація громадянського суспільства в Україні: історичний аспект (до незалежності України) / О. В. Павлова // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного прав : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 90-річчю від народження акад. В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка (м. Київ, 22-23.05.2015 р.). – Київ : Вид. центр НУБіП України, 2015. – С. 325–327.

12. Павлова О. В. Екологізація громадянського суспільства як вимога глобалізаційних процесів / О. В. Павлова // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріали «круглого столу» / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, НАПрН України ; за заг. ред. А. П. Гетьмана (м. Харків, 4 груд. 2015 р.). – Харків : Право, 2015. – С. 232–234.

АНОТАЦІЯ

Павлова О. В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2017.

У дисертації на підставі аналізу наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів здійснено комплексне дослідження правових засад формування екологічної держави за участю громадськості. Визначено історико-правові засади екологізації громадянського

суспільства як передумови формування екологічної держави та здійснено її наукову періодизацію. Розкрито правовий зміст поняття «екологічна держава», її основні ознаки та сформульовано юридичне визначення поняття «екологічна держава». Охарактеризовано сучасний стан екологічної демократії у взаємозалежному зв'язку з концепцією сталого розвитку та її значимість для екологічної держави. Проаналізовано національний і міжнародний досвід розвитку інституту участі громадськості у формуванні екологічної держави з метою його використання у правотворчій і правозастосовній практиці в Україні. Розкрито поняття «громадський екологічний інтерес» та його роль у формуванні екологічної держави, що прямо залежить від правового розуміння екологічної свідомості. Надано правову характеристику ролі громадськості у формуванні екологічного законодавства та екологічної політики держави. Визначено зміст національного й міжнародного правового розуміння ролі громадськості в екологічному управлінні та його місце у формуванні екологічної держави. З'ясовано особливості правового регулювання участі громадськості у стратегічній екологічній оцінці на прикладі зарубіжних країн та можливості використання позитивного досвіду для України.

Ключові слова: громадськість, громадський екологічний інтерес, громадське екологічне управління, громадянське суспільство, екологізація, екологічна держава, екологічна демократія.

АННОТАЦІЯ

Павлова О. В. Правовые основы формирования экологического государства с участием общественности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2017.

В диссертации на основании анализа научной литературы, законодательных и других нормативно-правовых актов проведено комплексное исследование правовых основ формирования экологического государства с участием общественности. Определены историко-правовые основы экологизации гражданского общества как предпосылки формирования экологического государства и осуществлено ее научную периодизацию. Раскрыто правовое содержание понятия «экологическое государство» и его основные признаки, сформулировано юридическое определение понятия «экологическое государство». Охарактеризовано современное состояние экологической демократии во взаимозависимости с концепцией устойчивого развития и значимости для экологической государства. Раскрыто национальный и международный опыт развития института участия общественности в формировании экологического государства для его использования в правотворческой и правоприменительной практике в Украине. Определено

понятие

«общественный экологический интерес» и его роль в формировании экологического государства, что непосредственно зависит от правового понимания экологического сознания. Предоставлена правовая характеристика роли общественности в формировании экологического законодательства и экологической политики государства. Раскрыто содержание национального и международного правового понимания роли общественности в экологическом управлении и ее места в формировании экологического государства. Выявлены особенности правового регулирования участия общественности в стратегической экологической оценке на примере зарубежных стран и возможности использования положительного опыта для Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, общественность, общественный экологический интерес, общественное экологическое управление, экологизация, экологическое государство, экологическая демократия.

SUMMARY

Pavlova O. V. The legal bases of ecological state formation with the public participation. – Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of the Candidate of Legal Sciences on specialty 12.00.06 – Land Law; Agrarian Law; Environmental Law; Natural Resources Law. – Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2017.

The complex research of legal nature, conceptual apparatus, and peculiarities of legal basis of ecological state evolution and development has been carried out based on research data, legislative and other regulatory acts.

The genesis of the civil society greening depends on the development of the state and the ecological awareness of society. Civil society greening as prerequisite of ecological state has been divided into four main stages, which had been evolved through the evolution of Ukrainian statehood.

The author highlights the need of relate to the basic conditions of civil society greening, which are as follows: 1) the greening of the political process, reflected in the transformation of the environmental component of the process in an integral element of the national security system and civil society; 2) the greening of the legal space, forming ecological and legal space when ecology becomes a national importance; 3) there is a need for control of the environmental component in the framework of the modern civil society development; 4) leading value acquires the state ecological function, aimed at ensuring environmental safety as a part of the national security system;

5) implementation of state ecological functions has been updated by the environmental policy, that is impossible without considering public interest.

The scientific and theoretical analysis has resulted in interpreting the concept and the legal nature of

ecological state as political and legal description of a public system, which determines the direction to ensure the ecological awareness of the civil society and the responsibility to follow the law.

It has been summarized that ecological democracy differs from national legal democracy in removing concerted traditional political boundaries between public and private interests, both domestic and international legal doctrine, the isolation of their own values and the values of civil society for the nowadays demands. It is necessary to emphasize that the concept of

«ecological democracy» is wider than public participation in decision-making, the right on access to ecological information and access to justice in environmental issues to protect one's environmental interests.

The author argues that public participation in the development of ecological state is comprised of individuals or legal persons who are directly or indirectly authorized by the applicable law to participate in the activities of the government in the field of realization its ecological function. The representatives of the public can be: citizens, stateless persons, ecological associations or associations with proven ecological interest and other legal entities.

The analysis of international experience provides with conclusions on the essential character of the social dimension for public environmental policy. Moreover, the active participation of the public and civil society itself constitute an integral part of environmental policy, which requires interaction of economic, environmental and social areas of ecological relations.

The research considers draft amendments to the legal framework of public participation in the environmental management to serve as a foundation for sustainable development in international environmental governance, and, consequently, to establish an institutional basis for the formation of public participation in shaping new doctrinal understanding of the concept. Also, it has been stated that the state is the driving force of international environmental governance and public participation will serve as a catalyst for the development of ecological state.

Keywords: civil society, ecological state, ecological democracy, ecological public interest, greening, public environmental management.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент В. В. Шеховцов

Підп. до друку 20.02.2017. Формат 60x90 1/16

Папір офсетний. Віддрук. на ризографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 1649

Друкарня
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77